

בת-החייט

על גוסטה שפומברג־גינסברג

א

כתום שבעה לפטירתה, נאמרו, באסיפת־האבל בקבוצת
רמת־יוחנן, דברי־אזכרה מפיהם של המוסמכים לכך — מתוך
דממת־היושבים שורות־שורות קמו חבר או חברה, פסעו אל
לפני השולחן המועט ואמרו דבריהם, דברי־אנשים, שרובם היו
עמה שלושים ושתים שנה במחיצה אחת ועשו עמה וכמותה
בבנינו של אורח־חיים וטיפוחו. הדברים היו שקויים זכר דרך
ארוכה ורב־מתיחות ויגיעה, כאורך הדרך שבין השחור או
הבלונד של הנערים והנערות המתרוגנים על סיפונה של אניה
אחת ואחרת, שהוליכה את פורצי העליה השלישית, עד
האפרורית וערבה־השיבה של בני־בינה ובנייה, שגילגלו את
סערת־נעוריהם במטעי־חיים, וגם שקטם עתה אינו אלא חיפוי
על גחלת היוקדת בסתרה פקדם. שעל כן בבוא, בדבר־זכרון,
מי שלא חי את החיים האלה, על רכסיהם ומישוריהם, דין
שיקדים לדבריו התנצלות על דרך־משל. ומה המשל, לפנים
בישראל בהיפרת אס־הבית בדמיימיה וישבו בעלה וילדיה
אבלים על שרפרפיהם וספר איוב פתוח לפניהם, ובאו קרובי־
המשפחה ושכני־הבית ושכני הבתים הסמוכים ויושבי הסימטה
והרחוב וסיפרו בשבחה ובמידותיה, והנה נכנס גם אלמוני,
ספק שכן רחוק ספק בן עיר אחרת, נוטל כסא ויושב דומם,
ישמע ולא ידבר, ורק באחרונה יגחן על הילדים לאמור: ואני
היפרתי את אִמכם, כשהיינו קטנים מכם ומשחקים בחלוקי־אבנים.
כדרך של משל גוזמא קתני — בני חמש־עשרה שוב
אינם משחקים בלבם, ויותר משהם משחקים בו הוא משחק
בהם. לבם כעינם שלא כתמול שלשום — חן־הנערות הנגלה
לפניהם נותן מחנו על סביבו ובשלו כאילו נתחדש הכל. תחילה
התרהטה השיבה מבית־הגימנסיה ונעשתה בעקיפ־רחובות, כדי

להגיע בעודמועד לסביבי בית־הספר לנערות ולשמוט את הפובע בפני המפרות החביבות ולטעום במפ־התשובה חיוכו של עולם. לאחר־מכן באו הטיולים בחבורה בשבילי הארמון הגבוה והתלולית שעל גבו, בצל האילנות העבותים בפארק הסטריאי, או בחורש הוינאי, והלבבות הצעירים כמעט שודאי להם, כי בשלהם קיץ נחורף לא ישבותו. והרי החיים, שרחשו בימים ההם ברחובה של לבוב ובתיה, לא היו קסמים בידם — פשנה נמעלה, ובמרחק של מסע־שעתיים בלבד, חזית־מלחמה שנקפאה ולא נקפאה. נקפאה — שאין החפירות זזות כאמה אחת; לא נקפאה — מתוך הקרונות המובאים בוקעות גניחות הפצועים; מאחורי גדר־התיל ניבט רזון־השבויים; ואף האוכלוסיה דלולה גדל ורעבונה גדל כמותו. ובשיפולי־האופק כבר מצטיירים סימנים ראשונים של התמוטטות — המיעוט השולט, הפולנים, צופים בהם לאור חזונם, חזון פולין מים אל ים; הרוב הנשלט, הרוטנים, צופים בהם, לאור חזונם, חזון אקראינה רבתי; ובני אברהם יצחק ויעקב, נתונים בין פטישם של הראשונים וסדנם של אחרונים, צופים גם הם — הגדולים חוזים בשמש העתידה להתלקח והנה רצועה נתלשת ממנה וצונחת גם עליהם, ואפילו המציאו כינוי לה: אַבְטוֹנוֹמִיָה תרבותית־פרסונלית וכדומה; ואילו הקטנים יותר משהם מבינים הם חשים, כי אי־אפשר לפרנס חיים ברצועה; ושעת־הכרעה בתולדות פירושה פרוץ האימרה הקדה היא ולשונה: הכל או לא כלום. ודאי, תססה־נעורים עשה את שלו, חדנת־המשובה עשתה את שלה, חמדת־השעשועים עשתה את שלה, אבל משנגעה בהם יד־התולדה והרגשתה הסמויה ערבה את עצמה באותה ריהטת־העקיפים, באותם הטיולים, בכל.

ב

הנערים והנערות, שאותה הרגשה סמויה הוליכתם לאגודת „השומר“ (הקריאה מלעיל), שכל עצמה שני חדרים וקוצר

קטנה ברחוב יאחוביטשא, לא היו מרובים ביותר, וגם עשייתם לא היתה מרובה ביותר — מעט סקאוטינג, מעט תולדות-עמנו, מעט ידיעת-ארצנו, הרבה שיחה וזמרה, וביותר טירחה לקנות שליטת-מה בלשוננו ושגירות בדיבורה. לאמור, ריפרטואר לא משופע, אלא שהיו מקיימים אותו במידת-שלימות, שבה מקיימים עיקרים של אמונה. ניכר, אותה שלימות ינקה מתחומה של תמימות, שאילולא היא, לא תצויר אותה ביטחה, כי כל הקורטובים האלה סופם מצטרפים לחשבון גדול, חשבונם של חיים אחרים מיסודם ושונים מעיקרם. שורת-התמימות היא שנתנה, כי מי שקנה לו קנין-מה בערכי-העם, בטח בכוחו להקנותם לאחרים בחינת לומדים ומלמדים במקח אחת. ואם לא הפליאו ביותר הנערים, שמידת-עזות היא בהם, הפליאו ביותר הנערות, שמידת-בישנות היא בהן — הנה היום יושבת אחת לרגלי ראש קבוצתה, כלומר לרגלי חברתה הגדולה קצת ממנה, שגם היא אין בידה הרבה, ומחר המקבלת געשית נותנת, מושיבה סביבה נערות קטנות ממנה והן מכונפות סביבה, משל כת-ציפרים המלקטות את מעט הזרעונים מפנה.

בכלל הנערות, שנחלצו ראשונה לאותה האמונה התמה ולאותה העשייה התמה ממנה, בלטו שתיים ידירות — בנות-חייטים חינוניות, שנערבו בהן צניעות-עיירות ומשובת-כרך. ודאי, התנועה הקטנה, שנרתמנו לה, עיקרה היה במה שלפנינו ולא במה שמאחורינו, ונמצא המוצא טפל וכממילא בטל. אבל רובנו בני סוחרים ודומיהם, נמשכה לנו על כרחנו אוירת-סביבתנו והיא שונה, שונה במכריע, מאוירת-סביבתם של בני-אומנים. אכן, המשל שבפי העם: מלאכה-מלוכה, היו אבותינו חוזרים עליו, ביחוד בימי-שמיטה והיפוכי-גלגל, ואפילו הוסיפו משמו של אותו האומן שעלה לגדולה בממלכת הפיוט, פטר רוזגר, תוספת-משל של סופי-חרוזיו: נאדל-אדעל-אהנע-טאדעל, דהיינו מחט-אצילות-בלא-דופי. ולא עוד, אלא גם שירי החייט-מבית, מוריס רוזנפלד, ביחוד במהדורת-הפאר של פייבל-לילין,

היו מקשטים הרבה ארונות. אבל באמת נשאר ענין יגיע כפיך כי תאכל וכו' פסוק בתהילים, ואילו הפומון: א שניידער פאר א מאן וויל איך ניט, כלומר חייט לבעל לא ארצה, נשאר פסוק בחיים. עד בוא התנועה, שתחילתה כגל וסופה כנחשול, וגרפה את בני הסוחרים ודומיהם, ועשתה אותו כתוב בתהילים כתמצית מאנים, ולימדה לדרוש אותו הלכה למעשה.

גוסטה ש פו מ ב ר ג הביאה עמה מורשת בית-עמלים — יד-חרוצה, זריוות-עשייה, חדות-עמך. אורה של יגיעת-תמיד היתה לה כדרך-הטבע — כמעט ילדה ונאלצה להשכיל ולחלק את יומה לשלוש ידות: בקרו שקידת-לימודים; צהריו ואחריהם סידוריה-בית כולו; ערבו חייה-הקן. אפשר ולימים דימתה, כרוב חבריה, במסכת עבודה — יד בזוזובסקי באמצע, יד א. ד. גורדון באמצע, אבל באמת היתה יד-הבית באמצע, ולא עוד. אלא היתה אפילו מסורה בידה — כשנתגלגלה השיחה על אביה זקנה של חברתה, חייט-נשים, שמרד על הגזרה, שעל פיה היו בעלי-מלאכה אסורים בחבישת שטריימל, ונקרא לפני ראש-הקהל הזועם ובא לפניו, הרי תחת לשמוע השמיע גערה: השנה היא 1848, וגדול ממך, הוא הקיסר בכבודו ובעצמו, ברח מפנינו מבירתו; סיפרה גם היא כעין יחוס-אבות — מעשה ונחרבה העיירה כולה והיו הכל אוננים ונואשים, פרט לחייט, שחיטט והעלה את המחט, זקפה כלפי מעלה, גיענע בה להראות, כיצד ניתן להתנער מחורבנם של עמל וחיים: אט מיט דעם קליינעם נעדעלע, כלומר: הנה, במחטונת קטנה זו, המשכה של השיחה היתה פליאה על אותו אומן, שעלה לגדולה בממלכת הפיוט, פטר רוזגר, שאילו ידע אמירה זו וניסח נוסח אחר את סיפורו: כיצד נחרב ביתו של מאכסל הקטן, והיא שיחה, שהדה התגלגל לשנים, פעמיים. ראשית: עם בואי לארצנו וירדתי לבית-אלפא, לא תמהתי על החמימות שבהארץ פניה — הרי כך ניכרה בילדותה, בין בבוא ארבע נערות קטנות, פליטות ציר מולדתי, לכיתת בית הספר בעיר

המפלט, והפל סביב זר ורחוק, והיא ששיברה את קיר הנכר והריחוק; בין בבוא חברי, פליט גם הוא, והוא חלוש וגיבן, ונהגה בו כאילו היה שארה. וכן לא תמהתי על שעוררתני להשתקע במקומה פאומרת: הרי ביתנו לפניך, וגם לאחר שפרשתי טעמי־סירובי לא הניחה שידולה — הרי כך ניכרה לרוב ידידיה וסגולתה זו לקרב הודגשה יפה־יפה בדברי־האזכרה לה. אך תמהתי, שנשמרו בזכרונה פרטים ופרטי פרטים וענין סיפורו של רוזגר בכללם ועוררתני אותה שיחה מחודשת לנהוג גזירה שוה: מה משורר הפולנים, יאן קאספרוביץ, נטל לו לאותו סיפור ונטע אותו בהנית־בני־עמו וקרא שמו: כיצד נחרב ביתו של קובא לוקיאטאק, אטול לו גם אני, הקטן, ואטע אותו בהנית־בני־עמנו, וכמחשבתי כן עשיתי פעדות הסיפור שפירסמתי וקראתי שמו: כשנחרב ביתו של סנדר זעירא — ציון ומזכרת לפגישה עם סוג־האדם הבוטח בכליו, כלי־מלאכתו, לבנות בו שוממות־עולם. אחרית: לשנים, עם הפילוג בבית־אלפא והמעבר לנקודה אחרת, היא רמת־יוחנן, לא יכולתי להדיר עצמי מהיסוס, אם אנשים, שנטעו ושוב וניטעו בו, כשהם נעקרים ממנו, במחצית ימיהם ומעבר לו, אפשר וימצא בהם פוח ואמונה לנטוע ושוב חדש. אולם היסוסי נמוג משבאתי לראותם, והיא המוליכתני ומראָה לי פינה ופינה, וכשפרשתי לפני חשש שהיה בי ושאלתי בחינת: ובכל זאת כיצד, זקפה ידה, קירבה אגודל ואצבע פדרך החייט האוחז מחטו, — והרי המחט מיטב אומנותה ואמנותה בקבוצה — ופניה כאילו נתמלאו עיניה התוהות ומחייכות ואמרה: אט מיט דעם קליינעם געדעלע, פלומר: הנה במחטונת קטנה זו.

ג

פניה כאילו נתמלאו עיניה התוהות ומחייכות — דומה, בעודה ילדה ניכר בה מה שבלט לשנים בקוים חדים יותר: העמידה הצמאָה בפני החיים כספר החתום, והתפרה הרווה של

החיים כמגילה פרושה. עמידת־כפל זו פירנסה את תכונתה. שהיה בה משום תהייה וחילופה בקנה אחד, ושהיתה ניבטת מקלסתר־פניה, שמבעם עמד כל ימיה בעינו — זו ההבטה הרווחה, הלחה, הסופגת, שהיתה כעיגול נוהר של מסירות מתחטאת ובקצותיו נצנצו אורי בחינה פיכחת. נפלאתי וחזרתי ונפלאתי בראותי והבטת האשה, על סיפה של שנת היובל, כהבטת הנערה, והרי הבטת הנערה היתה כהבטת הילדה ההיא, כשהיתה יושבת בבית־חברתה. ודורשת, בעסק גדול, בענין שיוויה של האשה בכל, והדגש, כמובן, בתיבה: ב כל. וכשם שזכורה התלהבותה זכור צינוני, שהטלתי כמתגרה: הפננה, כנראה, לעישון סיגריות? באותה ההבטה, על עירוב־יסודותיה, השיבה: על שום מה עישון סיגריות ולא הנחת תפילין? התשובה היתה מפתעת, משום שלא היה לה בית־אב, שכן לא גדלה בבית של דקדוקי־מצוות ואיפכא־מסתברא. פתחתי ותיארתי, פתיאור של גרוטסקה, נערה כשהיא פושטת תפילין של רש"י וחובשת תפילין של רבנו תם, אך היא, שהיתה נוחה לצרף עצמה לצחוק, לא נענתה לי ותשובתה בחומרה, ואפילו ברקיעת רגל: פן, גם נניח תפילין! ודאי היה כל אותו ענין משתקע, אלא מקץ שלוש שנים ומחצה, אירע מה שאירע בפנסיה השלישית של „השומר הצעיר“, — נואם עולה ונואם יורד, היה מי שלשונו רהוטה והיה מי שלשונו מגומגמה, ואשה בכל אלה לא מצאתי. אשה פתיב, נערה קרי. אָמנם, נמצאה שעלתה ודיברה וגם הופעתה וגם דבריה עשו רושם, אלא שאותה הופעה לא נפטרה מדרך הפגנה מודגשת והיתה בחינת יוצא המקיים את הכלל, ושעל־פן מיני הצידוק שמצאנו לנו בלבנו, כגון: הרבה צניעות עושה, הרבה הרגל עושה, לא הועילוננו הרבה. ומשנודמנה לי מי שתבעה, לפני שלוש שנים ומחצה, זכות וחובה של הנחת תפילין וקידמתי את פניה באמירה בוטה: ובכן, מוליאָר טאציט אין אָפליסיה, דהיינו: אשה מחרישה בפנסיה, לא היתה תשובמה על דרך לבצנות: דורי דורות

עשיתם את העברית מונופולין לעצמכם ואותנו סגרתם בפניה, ועתה אתם תמהים, פי אנו חוששות מעמידה על הבימה. דיבור לדיבור ועלה זכר התפילין, שאלתי: והנחת תפילין מה תהא עליה? צחקה מלוא פיה ואמרה: על הזכות עלינו לעמוד גם עתה, אם לא לעתיד לבוא, הרי לשעבר, אם לא למעננו הרי למען אמותינו וסבתותינו, שהיו מאושרות בכך.

לשנים, כשעסקתי בחיבור מונוגרפיה על שלמה שילר, ובא לפני ויכוח שבינו ובין אחרים בענין חגיגת קונפירמציה לנערות, ועלה לפני זכר השיחה ההיא על שתי מהדורותיה, ולא עוד אלא זה מקרוב, עם הפולמוס על זכותה של האשה במוסדי־מדינתנו, שכבוד רבנינו מעמידים אותה גם בימינו על דרך שהם דורשים: מלך ולא מלכה, עלה לפני זכר השיחה ההיא וברישובו כתבתי מאמר, שהוא כמתאה על אותה תפיסת הצמצום, וקראתיו בשם: בת־מצנה. מאמרי זה בא בעלון, שלא נתעוררה עליו דעת הרבים, אך זכה לתשומת־לבו של ידידנו חיים גרינברג, והעתיקו במאספו על דת ומדינה. גלגולה של שיחה. כן, אותה שיחה נשמעת ממרחק־הימים כמעשה־נערות, אך משמעותה מפליגה מעבר לה — השבת־אבדה, שהתביעה לה היתה כפולה, משום שינקה מקיפות כפול, קיפוחה של אשה וקיפוחה של בת־אומנים. והיא תביעה, שקמו לה פרקליטים מצוינים בסביבי־גידולנו — הרי בת־החייט האחת, שרה בראט, אִם־החלוצות, שהניחה את עיר־מולדתה לבוב ועלתה עם יעקב טהון ובנתה ביתם, ששפע חסד על סביביו, ביפו ובירושלים; הרי בת החייט האחרת, הסופרת צציליה קומרקר, שנעשתה בניחושה המפליא, כעדות חזיונה „הברית הרביעית“, פרז העליה השלישית, והרי כפתוב השלישי, בת החייט גוסטה שפומברג, שזכתה לקיים בשלימות את מיטב לזמן והגיונן — אשה ואם עבריה, פועלת ובת־חורין.

[א' ניסן תשי"ג]